

ERÓSZ A FOLKLÓRBAN

***ERÓSZ A
FOLKLÓRBAN***

EROTIKUS JELKÉPEK A
NÉPMŰVÉSZETBEN

EROTIKUS JELKÉPEK A NÉPMŰVÉSZETBEN

ERŐSZ A FOLKLÓRBAN

EROTIKUS JELKÉPEK A NÉPHAGYOMÁNYBAN

SZERKESZTETTE

HOPPÁL MIHÁLY ÉS SZEPES ERIKA

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

SZERELMI-EROTIKUS SZIMBOLIKA A NÉPKÖLTÉSZETBEN

VARGYAS LAJOS

A népköltészet gazdag virág-, gyümölcs- és más szerelmi szimbolikáját már 1942-ben összefoglalta Lükő Gábor könyvében, *A magyar lélek formái*-ban. Ez a szimbólumrendszer Nyugat-Európa népeinek népköltészetében is általános, valamint a középkori és reneszánsz irodalomban. A magyar nép ennek a szimbólumrendszernek lehetőségeivel egész szerelmi költészetében és balladáiban művészi módon él, és szinte kizárólagosan alkalmazza a szerelmi érzés és a tőle elválaszthatatlan erotikus élmény kifejezésére. Összefoglalásunkban megkíséreljük széles körre kiterjeszteni vizsgálatunkat, s az erotikus-szerelmi szimbólumok minél teljesebb képét nyújtani az olvasónak.

Legáltalánosabb virág-szimbólum a rózsza, ami már annyira közhellyé vált, hogy a szeretőt „rózsám”-nak nevezni mindennapos még a közbeszédben is. Néhány szebb rózsaszimbólum közismert népdalszövegekből idézhető.

*Édesanyám rózsafája, Én voltam a legszebb ága.
De egy hűtlen leszakajta, Keze között elhervaszta.*

*Hej rózsza, rózsza, ékes vagy. Hajnali csillag fényes vagy.
Egyenes vagy rózsám, mint a nád, Nekem nevelt az édesanyád.*

*Rózsát ültettem a gyalogútra.
Kit szeretek, csak az Isten tudja.
Megtagadom apámat-anyámat,
Mégsem hagyom árván a babámat.*

*Hervad az a rózsza, Kinek töve nincsen.
Hej bágyad az a madár, Kinek párja nincsen.*

*Déltől estik nyillik a piros rózsza.
S bárcsak eddig se szerettelek volna!
Jobb lett volna az én árva szívemnek:
Hadtam volna békít a szerelemnek!*

Nem lehetetlen, hogy a déltől estig, vagyis rövid ideig nyíló rózsza a rövid ideig tartó szerelmet jelenti; vagy hogy estére már nem nyílik, az a szerelem nem teljes voltát fejezné ki. A Szent Iván-napi (népünk szerint Virágos Szent János-ünnepi) tűzugrásnak egyértelműen szerelmi vonatkozása, párosító részében éneklük a következő éneket:

*Rózsafa nem magos, Ága elágazott,
A tengeren áthalajladozott.
Egyik ága hajlott Bede Gáspár udvarába,
Másik ága hajlott Fülöp Rózsai udvarába.*

(Refrén)

És ismét lírai dalban:

*Magyarózdí torony alja, (ism.) Köröskörül bazsarózsza. (Ism.)
Nem szakítok, nem kell rózsza, Tiéd úgysem leszek soha.
Tiéd úgysem leszek soha, csuhaja.*

Vagyis a rózsza nemcsak maga a szerető, hanem a szerelem is, vagyis rózsát szakítani annyi mint a (testi) szerelmet élvezni. Néhány szöveg szinte megmagyarázza a szimbólumot:

*Hervadj rózsza, hervadj, Mer az enyém nem vagy.
Ha az enyém volnál, Különbet nyílnál.
Nem ám az a rózsza, Ki a kertbe nyílik,
Hanem az a rózsza, Ki egymást szereti.*

*Addig a lány talpig bazsarózsza,
Míg a legény maga jár utána.
De ha a lány jár a legény után,
Elhervad az, mint a rozmaringszál.*

Nyilván a rózsá élénk színe, s talán még inkább erős illata az oka szerelmi jelkép-szerepének. Erre vall, hogy a rozmarin is egyike a legkedveltebb szerelmi szimbólumoknak, ahol már nemigen jön számításba a szín, annál inkább az erős, bódító illat.

*Végigmentem a tárkányi, sej-haj, nagy utcán.
Betekintettem a babám ablakán.
Éppen akkor vetette meg paplanos ágát,
Rozmaringgal septe ki pingált szobáját.*

Vagyis készült az esti szerelemre. Hasonlóan egyértelmű a következő:

*Amoda le van egy erdő, jaj de nagyon messze van!
Kerek erdő közepibe két rozmarin bokor van.
Egyik hajlik a vállamra, másik a rózsáméra.
Igy hát kedves kisangyalom enyém leszel valaha.*

A rózsához és rozmaringhoz hasonlóan erős illatú virág az ibolya vagy viola. Egy finom erotikájú új népdalunk a következőképp alkalmazza:

*Kék ibolya bura hajlja a fejét,
Égi harmat nem öntözi a tövét.
Szállj le harmat, kék ibolya száraz tövére!
Most akadtam egy igaz szeretőre.*

Egy virág van, amelynek nincs illata, csak erős színe: a tulipán. Amilyen gyakori a díszítőművészetben, annyira ritka a népköltészetben. Egy szép alkalmazása:

*Arra alá, a Baranya-szélen
Kinyílt a tulipán a borozda-szélen.
Egy-két szál, három szál.
Kutya voltál, rózsám, megcsaltál.*

Nyilván többször is megcsalta, ha legalább három szál tulipán is kivirágzott ott a borozda-szélen, ahol különben közönséges tulipánok nemigen szoktak virítani. A díszítőművészet olyannyira kedvelt tulipánmotívumának viszont már nem a népdal szín- és

illatlemleke az oka, hanem talán a női test vonalának hasonlósága, ami a képi ábrázolásban annyira feltűnő.

Talán a virágoknál is jelentősebb a szerepe az erotikus szimbolikában a gyümölcsnek. Ott azonban szintén a formai hasonlóság az alapja ennek a szerepnek. Az alma például világosan a hátulról tekintett nő csipőre emlékeztet. Szimbolikus szerepére számtalan példa hozható.

*Piros alma kigurult a sárba.
Ki felveszi, nem teszi hiába.
Piros almát felveszem, megmosom,
A rózsámat ölelem, csókolom.*

*Piros alma, ne gurulj, ne gurulj!
Kisangyalom ne búsulj, ne búsulj!
Bizony, bizony nem is búsulok én,
Úgyis tudom, a tiéd leszek én.*

Itt bizonyára valami szégyenbe keveredett lány szerelméről lehet szó.

Csak a szerelem felvillantására alkalmazza a következő dal:

*Alma a fa alatt, nyári piros alma.
Haragszik rám a szeretőm édesanyja.
Engem gyaláz, engem tesz a, vesz a szóra,
Szeretem a fiát, nem tehetek róla.*

Már többet árul el a következő:

*Udvaromban van egy kerek almafa.
De nem tudja senki, mi terem rajta.
Terem azon hű szerelem, rozmarin a párjával.
Mért is élek én a más babájával.*

Régóta köztudott, hogy a félbevágott alma azt jelenti, hogy nem tartanak igényt az udvarlásra; ahol viszont három piros almát tesznek ki láthatóan, az meg a biztatást jelenti. Világosan fejezik ki ezt a dalszövegek:

*Mit nekem egy almát kétfelé vágni!
Mit nekem a szeretőmtől elválni...*

Vagy:

*Három alma egy tányérba, mind piros.
A legénynek lányhoz járni nem tilos...*

És a legismertebb, amellyel kapcsolatban először „magyarázták meg” a dal szokásbeli alapját:

*Három alma, meg egy fél.
Kérettelek, nem jöttél...*

S egy kevésbé ismert:

*Piros almát kétfelé szokták vágni.
Barna legény, nem muszáj hozzám járni...*

Az almához hasonló a szerepe, de már egyértelműen a testi szerelem megvalósulására utal a szilvaszimbólum.

*Éva szívem, Éva, Most érik a szilva.
Terítve az alja. Fölszedjük hajnalra.*

Éjjel nem szokták a szilvát szedegetni, annál inkább a szerelmet. Ezt a dal folytatása világosan el is árulja:

*Bárcsak ez a hajnal Sokáig tartana,
Hogy a szerelemnek Vége ne szakadna!*

Vagyis a középkorban általános „hajnali ének” (aube, Tagelied) műfajába illesztették bele a magyarok a szilva erotikus jelentését.

*Túl a vizen Tótországon Szilva termik a zód ágon
Szakasztottam, de nem ettem. Búra teremtt az Isten.*

A bánat világosan nem egy hitvány gyümölcsért van, hanem az általa jelzett testi szerelem hiánya miatt. S hogy egészen kétsége-

len legyen, hogy mindez nem belemagyarázás, hanem *képi szemléleten* alapuló áttételes kifejezés, azt a következő, egyáltalán nem áttételes szöveg igazolja.

*Szép a pina, mert fekete. Jézus Krisztus teremtette.
Lökött bele szilvamagot, Köréje meg prémet rakott.*

Itt nem árt egy kis kitérőt tenni erre a szókimondásra. Az obszcén és a vele legellentétesebb fenséges összepárosítása adja a hallatlanul komikus hatást: a teremtetést, bár akár még teologikus szempontból is kifogástalanul idézi, nem szoktuk pont evvel a ténnyel kapcsolatba hozni. Ha nem is költői, de minden vaskossága ellenére is roppant szellemes, vagy talán éppen annak következtében. S ha már ilyenfajta hatásnál tartunk, hagyjuk el kissé a szimbólumok körét, az előbbihez hasonló reális komikum kedvéért.

*Szent asszonynak szent a lánya, Mégis eljár a kocsmába.
Jézus-Márja szent nevébe, Fölcsinálták a szögletbe.*

A dió (és kisebb mértékben a mogyoró) a férfi genitáliákra emlékeztette az énekeseket: a herékkel való hasonlatossága alapján vált erotikus szimbólummá. A legvilágosabb példát ezúttal egy francia balladaszerű ének adhatja: „Házunk mögött van egy kis (kerek?) erdő; odamegyünk diót szedni. Szedtem hármát, megettem hármát, kilenc hónap múlva beteg lettem...” stb. Mintha erre rímelve a magyar balladaszerű ének Nyitrából:

*Megbetegült Szabó Kata a diósba, A diósba, mogyorósba.
Kérdi tőlle édesanyja, hogy mije fáj.
Sem szívem fáj, sem szívem fáj, sem fejem fáj,
Csak vagyok én, csak vagyok én szerelembe...*

Balladában, a háromszoros gyermekgyilkos anya teherbe esését a következő sorok jelzik:

Szabó Vilma kiment a kiskertbe, Lefeküdt a diófa tövébe...

Már egészen elmosódott, s csak az általános és köztudott szimbolikus értelmet villantja föl a *Szent Iván-i ének* egyik refrénje:

*Ha ja gyivó megírík, a levele lehullik.
Roppan gyivó, mogyoró levél alatt.*

Rendkívül gazdag volt a középkorban a színszimbolika alkalmazása, még a magasabb körökben is. A színszimbolikát Erdélyi Zsuzsánna tárgyalta részletesen.¹ Itt megelégszem a sárga szín jelentésének bemutatásával. Az ugyanis mindig a szerelem megromlását vagy esetleg már a szerelem romlott fajtáját jelenti népdalainkban. Nem hiába jelölték a középkorban sárga színnel a rossz nőket.

*Sárga virág, ha leszakasztanálak?
Mit mondanál babám, ha elhagynálak?
Mit mondanék? Ha így hozta az idő!
Sosem voltál igaz szívű szerető.*

Más:

*Sárgul már a fügefa levele, ősszel akar lenni.
Mi dolog az, hogy a kisangyalom nem akar szeretni?
Szeress kisangyalom...
Sárga kukoricaszár Harmadszor is kapálatlan maradtál.
Szőke legény, barna lány Szombat este csókolatlan maradtál.*

Az sem véletlen, hogy a *fügefa* levele sárgult meg: a *fügefa*, *cédrusfa-citrusfa* is a szerelem szimbóluma.

*A babám kertjébe Vagyon egy cédrusfa.
Ahhoz vagyon kötve Egy szép pejparipa.
Pántlika kantárja, Arany a zablája,
Kedves kisangyalom, Te vagy a gazdája.*

De miért van *paripa* kötve a *cédrusfához*, a „babám kertjébe?” Mert a legények legeltették a lovakat, ökröket, a lányok a ludakat; azért a ló, az ökör a legény jelképe, a lányoké pedig a lúd. Megint csak a *Szent Iván-i ének*-et idézzük, a maga biztos szerelmi szimbolikájával, párosító énekeivel.

*Ki ökrei esznek a nagy hegyek alatt?
Ej ott is ott esznek a Bede Gáspáré.
Fordítsd, Rúzsi, fordítsd az én ökreimet!
Majd én is elfordítom a te lúdjaidat.*

De tele van ugyanevvel a szimbólummal a lírai népdal is.

*Elveszett hat ökröm cidrusfa erdőbe.
Elveszett a csizmám a sok keresésbe.
Ne keresd ökrödet, mert be vagyon hajtva,
Gyulaji vásáron szól a csengő rajta.
Ismerem csengődet, volt is a kezembe.
Gyulaji vásáron vöttem az ökrömre.
Öt forint az ára, babám adta rája.
Aranyos betűvel volt neve rávágva.*

Kiegészíti a következő:

*Kihajtom Virág ökröm a rétre.
S a harmatot leverettem előtte.
Rég nem hallom, rég nem hallom Virág ökröm harangját,
A szeretőm mással éli világát.*

A lúd szerepe félreérthetetlen a *Gunaras lány* derűs balladájában.

*Kihajtottam a libámat sej-haj a pástra.
Arra jött a bíró fia arany buzogánnyal.
Agyon dobta, agyon dobta gangos gunáromat...*

Ezért a lány azután annyira túlzásba hajtja a követelését, hogy végül megkaphassa cserébe a bíró fiát vőlegénynek, vagyis a megtörtént szerelmet akarja jóvá tétetni. Lássunk példát a lóra is.

*Elejbe, elejbe, Pej lovam elejbe!
Be tanál ugrani A virágos kertbe.
Be tanál ugrani, Nagy kárt tanál tenni:
A szerelem bimbaját Le tanálja törni.*

Vagy a változata:

*Elejbe, elejbe, Sárga ló elejbe,
Hogy bé ne ugorjon Virágos kis kertbe!!
Be talál ugornyi, Le találná szennyi
Rózsafa bimbáját Le találná törnyi.*

A szerelem bimbaja vagy rózsafája mindig a kis kertben, a virágos kertben nyílik: ott van a szerelem helye, sőt az néha már szinte csak annak a jele, hogy szerelemről esik szó. Már az előző példákban is találkoztunk vele, azért lássunk egy világos és szép példát rá újból.

*Egy kicsi madárka Hozzám kezde járni,
Virágos kertembe Fészket kezde rakni.
De azt az irigyek Észre kezdék venni,
Kicsi madár fészket Széjjel kezdék hánni...*

A „kis kert”-hez hasonló jelentésű a „kis kerek erdő”, bár valószínűleg reálisabb hasonlóság alapján. Itt valószínűleg a női testre való emlékezés húzódik meg a háttérben. Az előbbi példák közt láttuk már, hogy a két rozmaring bokor, amely egymásra hajlik, egy kis kerek erdő közepibe nyílik. Egy hasonló szöveg szerint is:

*Erdő, erdő, kerek erdő, jaj de messzire ellátszik.
Közepibe, közepibe két szál rozmaring virágzik.
Eggyik hajlik a vállamra, másik a babáméra.
Ráhajtom a bús fejemet babám ölelő karjára.*

Valószínű, hogy ugyanaz a képi hasonlatosság, amely a kis kerek erdővel a nő erotikus emlékét idézi fel, tette a sok kalászoszt is a női genitálék jelképévé. A kender, árpa, zab, búza mind ilyen minőségben jelenik meg a dalok szövegében.

*Túl a vizen, a tengeren Rózsa termett a kenderen
Minden szálon kettő-három. Jaj istenem, ki lesz párom!*

Rózsa csak akkor teremhet a kenderen, ha a kender a női testet jelzi, a rózsa pedig a szerelmet, ami rajta terem.

*Virágos kenderem Elázott a tóba.
Ha nem szeretsz rózsám, Ne járj a fonóba!*

A kender elázása kétségtelen utalás a szerelmi aktusra.

*A kenderem kiázott. A tóba kicsírázott.
Jaj be lelkem kender vót, Kiét szívem majd meghótt!*

A zab és árpa szembeállítás a lányt (talán szüzet?) és a menyecskét jelenti:

*Kis pej lovam nem szereti a zabot
Kocsmárosné árpájára rászokott.
Mert az árpa nem is olyan, mint a zab,
Igaz kis lány nem is kell az magyarnak.*

A kenderen kiviruló rózsa nagyon költői áttétele a közvetlen testi emlékezésnek. Van persze vaskosabb megfogalmazás is:

*Gyere rózsám a kenderbe,
Nézzük, mi van a pendelybe!
Mandula van a gatyába,
Szép lyuk a bőrtarisznyába.*

Az eddigi példák egészen világosak voltak és önmagukért beszéltek. Ugyanakkor nyilvánvalóvá tették, hogy ha egy úgynevezett „természeti kép” vagy valami más olyan dolog szerepel az első sorban, aminek közönséges fogalmak szerint nincs kapcsolata az egész versszak mondanivalójával, de abban szerelmet, szeretőt emlegetnek, akkor az az első sor bizonyára valami – nekünk rejtett – erotikus-szerelmi kapcsolatban van az utána következővel, tehát erotikus szimbólumot tartalmaz. Igen kedvelt szöveg például az „Így tedd rá, úgy tedd rá” refrénű szövegek közt egy jellegzetes táncdallamhoz kapcsolódva a következő:

*Kipattant a búza szeme, Nem tom, rózsám, szeretsz-e te.
Igy tedd rá, úgy tedd rá...*

Van azután olyan változat is, amelyben már többet hallunk:

Kipattant a búza szeme. Gyere babám az ölembe!...

A búza is valami olyan módon emlékeztet a lányra, mint a kender, s az, hogy már kipereg a szeme, az érettséget jelenti, esetleg a szerelem megtörténtét is. Erre vall, hogy az ellenkezőjét is szokták jelezni az „éretlenséggel”:

*Amott egy nagy tábla búza, A Tiszának van hajolva.
Kincsemadta Borcsa.
Még a fejét ki se hánta, Már négy képes körülállta.
Kincsemadta Borcsa.*

S nyilván a búzában taposott út, vagy egyszerűen a közte levő út is a női testnek egy még részletesebb képét idézi az emlékezetbe. Gondoljunk az olyan szövegekre, mint:

*Zöld búzában keskeny a gyalog út.
Ez a kislány jaj de hamar rámunt.*

S ennek tudatában másként értjük a közismert dalt is:

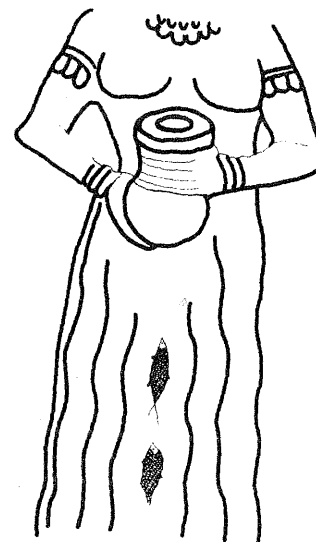
*A bolhási kertek alatt Kata.
De sok utak vannak arra Kata.
Minden legény egyet csinál,
Aki a babájához jár Kata.*

Itt is, mint sok más áttétel esetében mindkét értelem ugyanazt jelenti. A reális is: hogy a lányhoz járó legények ösvényt taposnak ki, de az áttételes is, hogy másfajta utat is csinálnak, de azt már nem kinn a természetben. Ez a kettősség finomítja az erotikus jelentést. Végképpen áttolja már az út jelentését a költői síkra a következő:

*Ere gyere, ne menj ara! Jobb út van ere, mint ara.
Ere van a Rózsaucca, Kisangyalom gyalogútja.*

A szilvamaghoz hasonló képzettársítás a hal. A női genitáliákat nagyon ősi kultúrák már összekapcsolták a hal alakjával. 1–4. képünk kétségtelenné teszi ennek az elképzelésnek nagy ősiségét, egyszersmind – áttételesebben – a népi díszítőművészetben való megjelenését.²

Az idetartozó népi szövegek elég világosan fogalmaznak.

HALÁBRÁZOLÁS EGY MARI VÁROSÁBÓL SZÁRMAZÓ NŐI SZOBOR HASÁN

*A kákicsi híd alatt Nyárson sütik a halat. (Refrén)
Keszkenőbe takarják, A legénynek úgy adják. (Refrén)*

A híd alja nem alkalmas sütésre-főzésre, másra viszont igenis alkalmas. A nyárs emlegetése pedig egyértelmű: azzal már átme gyünk a férfi genitáliák világába. A „keszkenőbe takarják, A legénynek úgy adják” rész pedig már szinte nem is áttétel, de azért még nem is reális megfogalmazás. S ha a halat mint női genitáliát már megismertük, akkor a következő példa már szinte szókimon dó:

AGÖRÖG POTHINIA THÉRON ÁBRÁZOLÁSA

*Szeretem a halat sülvé, A kis leányt hanyatt dülve.
Így tedd rá... stb.*

Szeretem a csuka halat. Barna kislányt hasam alatt...

S ha a kis kerek erdő erotikus emlékezésre vall, ugyanarra vall a tó is bizonyos esetekben.

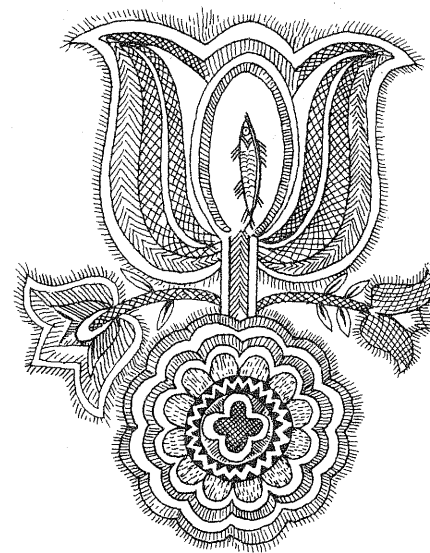
*Hideg sincsen, mégis befagyott a tó.
Ihatnék a babám lova, a fakó.
Viszek fejszét, vágok léket kerekét,
Hagy igyon a babám lova eleget.*

Ez ugyan egyértelmű, de a következő sem érthető félre:

*Hideg sincsen, mégis befagyott a tó.
Szeretóm sincs, mégis rólam van a szó.*

Hideg nélkül nem a tó fagy be, hanem a szerelem helye.

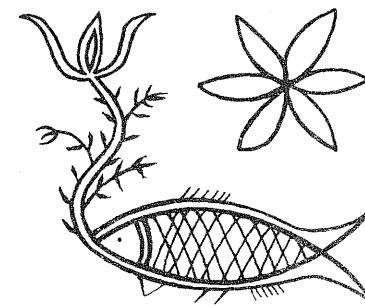
A gyümölcs-virág-kalászos növény szimbolika és a genitáliákra való közvetlen emlékezés mellett vannak olyan erotikus szimbólumok is, amelyeket eddig kevésbé tartottak nyilván. Egyik több száz változatban ismert táncdallamunkban tűnik fel legalább huszonöt esetben a következő szöveg:

ZEMLENI KÜRT KARCOLT RAJZA

*Leszakadt a pincelakat. Faj de szép szeretóm akadt!
Így tedd rá, úgy tedd rá!
Máma tedd rá, holnap tedd rá, Holnapután nem érünk rá!
Így tedd rá, úgy tedd rá!*

A „leszakadt” helyett állhat *letörött, elveszett, leesett* és hasonló, a refrén helyett „Ragyogós csillagom”. Minthogy a szóban forgó dallamot mindig valamilyen szabad szájú szerelmi szövegre

MÁNGORLÓ DÍSZE A SZEKSZÁRDI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

éneklik, már eleve föl kell tennünk, hogy nem egy alkalmi és értelmetlen rímjátékról van szó. Az értelem eléggé kézenfekvő: ha a ház legalsó nyílásáról levették a bejárást elzáró lakatot, akkor ugyanúgy van a szerelemben is. Vagyis a nő testén lévő képzeletbeli lakat esett le, a *tilalom*. Igaz, vannak olyan változatok is – kettő-három – ahol a *kiskert*-lakat esett le, de az csak még áttételesebbé teszi a párhuzamot, mert láttuk, hogy a *kiskert* a népdalban a szerelem közismert helyszíne, illetve annak elvont jelzése. Csak azt tarthatjuk romlásnak, amikor kivételesen konyhalakatról van szó. És már kissé eltávolodik a kép az eredeti értelmétől, amikor a pincelakat említése után az következik: „Jaj de régen nem láttalak”.

Találunk azonban olyan változatot, ahol a lakat másképp szerepel és teljesen egyértelművé teszi jelentését:

*„Hál a kislány a padlaton. Felkínálja a lakatot.
Így tedd rá...”*

S ha valaki még ezek után is magyarázatot kívánna, annak megadja azt félreérthetetlenül egy másik dallamban felbukkanó szöveg:

*Ez a kislány fékétőt varratott.
Fenekére [ti. a lányéra] lakatot rakatott.*

*Három huszár rászokott, rászokott,
Letölták a lakatot, lakatot.*

Nem ment bele a köztudatba, bár Lükő is említette, hogy az *eső* is erotikus emlékeket idéz fel a nép képzeletében. Több száz változatban gyűjtötték össze a következő táncdalt:

*Túlsó soron esik az eső.
Ne menj arra kislány, eleső!
Megázik a picike szoknyád (csizmád)
Megver érte az édesanyád.*

Mind a szoknya, mind a csizma valódi esőben is könnyen elsárodódik. Csakhogy a szoknya valamit takar, a csizma pedig, amibe

belebújik a láb, közismert erotikus képzetkeltő valami. (Megtévesztően alkalmazza ezt a bizonyára ismert kapcsolatot a találós kérdés: Bőrt bőrbe dug, izeg-mozog, beljebb jut, mi az? – a csizma.) Már az is gyanús, hogy egyes változatok szerint a rím: „picike cipőd, Megver érte a kedves szeretőd.” Itt világos, hogy nem köznapi értelemben vett sáros cipőről van szó, mert azért a *szerető* nem szokott senkit sem megverni. Tovább erősíti a gyanút, hogy egyes változatokban ugyanerre a dallamra az azonos szövegkezdet így folytatódik:

*Túlsó soron nyílik a rózsa. Faj de nagyon érzik a szaga!
Mennél jobban rázzák az ágát, Annál jobban érzik a szagát.*

Itt egészen világos, hogy a *túlsó soron* szerelem történik. Különben is furcsa, hogy csak a *túlsó soron* esik az eső. A nép ilyen „realitásokat” nem szokott megénekelni.

Ismét néhány vaskosabb változat mondja ki a dolgot félreérthetetlenül:

Elsárizk a piros bugyogó. Nem terem benn keserű túró.

Vagy:

Elsárosodik a bugyogód. Miből lesz a keserű túród?

Vagyis az aktusra emlékeztető az eső, illetve a *megázás*.

Ez még világosabb a *harmat* esetében. Közismert dal a már idézett ibolyaszimbólum:

*Kék ibolya búra hajtja a fejét
Égi harmat nem öntözi a tövét.
Szállj le harmat kék ibolya száraz tövére!
Most akadtam egy igaz szeretőre.*

A harmat, ami az ibolya *tövére* leszáll, majdnem szókimondó az aktus tekintetében. Más dallam szövege még nyíltabb és világosabb:

*Az igali kertek alatt. Meglepett engem a harmat.
De nem ám a kertek alatt: Kis angyalom szűre alatt.
(vagy: Hanem babám karja alatt.)*

(A szűr alatt nem érhet külső harmat, csakis a belső.)

A vízzel való képzettársítás lehet az alapja az olyan – szintén igen elterjedt – dalnak, mint:

*Víz alá, haj alá, Vizimalom alá!
Gyönyörű galambom (barna lány), Gyere subám alá!*

Ez is népszerű képzettársítás lehetett, mert igen sok változatban került elő eddig. De a malom a víztől függetlenül is kapcsolatos a szerelemmel. Gőzmalom is játszhatja ugyanezt a szerepet, mint egy új stílusú dalban:

*Befogom a lovam, befogom a lovam zöldre festett kis kocsimba,
Elviszem a búzám, elviszem a búzám budapesti gőzmalomba.
Meggérem a lisztes molnárt, örölje meg a búzámat,
Úgyis más öleli, úgyis más csókolja odahaza a babámat.*

Ha a búza megőrlése a malomban nem rejtene szerelmi aktust, akkor az utolsó sornak nem volna semmi értelme. Különben a malom, a molnár a francia és magyar lírai dalok, balladák tanúsága szerint szoros kapcsolatban van a szerelemmel. Nyilván a dörzsölés és a nyomában kifolyó liszt adta a képi párhuzamot. De azt is megkockáztathatjuk, hogy valóságos társadalmi alapja is lehetett a malom ilyen jelentésének. Már a „malom alatti politizálás” is jelzi, hogy a malom az összejövetel, a hosszú, üres várákozás, az időtöltés helye volt. Ugyanígy lehetett alkalom a szerelemre is. Azért nemcsak a malom jelentett valamiképpen szerelmet, hanem a molnár is olyan szerepben mutatkozik – mindkét nép költészetében –, mint aki annak legfőbb teljesítője. Mindenképpen biztos, hogy az olyanfajta szövegek, mint:

*Dunaparton van egy malom
Bánatot örölnek azon, ihaja.
(Búbánatot örnek azon)*

*Nékem is van búbánatom,
Odaviszem, lejáratom. Ihaja.*

szerelmi bánatra vonatkozó megvigasztalódásról szólnak.
A már hallott nyárs-hoz hasonló képzeteket kelt föl a kocsirúd is.

*Két kerekű kordén járok, Mégis szeretnek a lányok,
Ragyogó csillagom.
Akármerre a kereke, Csak a rúdja vigyen hejre,
Ragyogó csillagom!*

Itt már a két kerék emlegetése is, ami eltér a szokásos négykerekű járművektől, erotikus emlékezés lehet: talán a két here képét akarja fölkelteni. Egy másik szöveg még világosabb.

*Elindultam hosszú útra. Eltörött a kocsim rúdja.
A kocsimnak új rúd kéne, Nékem új szerető kéne.*

Az eltört kocsirúd a sikertelenséget, vagy a nem akarást – esetleg az aktus utáni állapotot – jelenti. Gondoljunk az ismert pásztor-dalra:

*Eltörött a kútam gékje. Hogy itatok holnap délre.
Szomjas a babám gulyája, Mert a gazda máshol jára.*

Az ágas nem tud belemerülni a kútba, vagyis kielégítetlenül marad a szerető, mert a férfi máshol pazarolta el az erejét.
Hasonlót jelent a gyertya is, illetve a leégett, lekonyuló gyertya.

*Addig a házamból ki nem mégy,
Míg három szál gyertya le nem ég.
Már a negyedik is félen ég,
A szerelem még most sem elég.*

mondja a kedvelt új népdal. Itt is az a finom megoldás, mint az útcsinálásban, hogy a gyertya leégése valóságosan is értelmes, és beleértődik a szövegbe: a szerelem hosszú idejét jelöli. Ugyanakkor világos, hogy a férfi genitáliáját és az aktust is jelenti, sőt

elsősorban azt. Ezért aztán a homályosabb szövegben is jogunk van ugyanezt a rejtett gondolatot felismerni:

Viaszgyertyát (Faggyúgyertyát) égetek én, Barna legényt szeretek én

Ez különben nagyon elterjedt dal, s ennek a kedveltségnek értelmes okának is kell lennie.

Hasonló képzettársítás alapján került a pipaszár is a dalok szövegébe.

*Végig csont a pipám szára, Tudom ki a kend babája (kurvája),
Így tedd rá...*

Az ilyesféle fogalmazásban már nem is törekednek párhuzamra, áttételre, inkább csak bizonyos általánosan elfogadott erotikus jelképeket villantanak föl a szövegben különösebb értelmi kapcsolat nélkül. Hasonlít ez az eljárás azokhoz a szövegekhez, ahol már nincs is semmi áttétel, a dal célja csak bizonyos szavak kimondása, természetesen ilyenkor már minden költői szándék és hatás nélkül. Ilyenkor már szimbólum sincs, csak erotika van.

Van aztán olyan eset is, amikor végleg csak az igazít el a tekintetben, hogy szimbólumról van-e szó, vagy nem, hogy a szokott „értelmetlen” kezdőkép után szerelemről van szó. Ilyen a következő:

Három éle van a sásnak. Szébb szeretőm van, mint másnak.

Hacsak arra nem gondolunk, hogy ez is valami olyasféle emlékezés lehet, mint a rombusz, ami a kőkorszak óta a női genitáliát jelenti, s ennek következtében termékenység szimbólum.

Mindezek után nyilvánvaló, hogy a népköltészet rendkívül sokféle erotikus szimbólummal és áttételes képpel tudja kifejezni központi témáját, a (testi) szerelmet. Legáttételesebbek ezek közt a virágszimbólumok, már erotikus emlékeket idéznek a gyümölcsszimbólumok. S ha a többi jelképet is hozzágondoljuk a lakattól a kútgémig és az esőtől a búzában taposott ösvényig – megállapíthatjuk, hogy a népnek – ha nem is minden, de – igen sok minden alkalmas volt arra, hogy valamiképpen felidézze a

testi szerelem emlékét. Szinte a viccek kamasz szereplőjéhez hasonlóan mindenről az jut az eszébe.

Ez viszont azt is jelenti, hogy igen sokféle áttétellel tudja kifejezni ezt a központi élményt, ez pedig a költői megfogalmazás előfeltétele. S ha láttunk a nyers valósághoz közelebb álló párhuzamokat is, még többször láttunk elvont és rendkívül finom költői szépséggel kifejezett szerelmi élményt is. Mindez azt jelenti, hogy a népköltészet alkotói össze tudták kapcsolni az ellentétes pólusokat: egyszerre gondoltak az élet legvalóságosabb dolgaira, és egyszerre tudták azokat kifejezni a költészet legelvontabb nyelvén. S ez a népköltészet sajátos ereje.